

**1980'DEN SONRA İHRACATIN ARTIBINA İHRACAT TAAHHÜTLÜ
KREDİLER VE İHRACATTA VERGİ İADESİ
ARAÇLARININ ROLÜ**

Y. Doç. Dr. Ahmet İNCEKARA
İ. Ü. İktisat Fakültesi
İktisat Bölümü

Gelişen bir ekonomide, tercih edilen sanayileşme politikaları ne olursa olsun, ihracat teşvik edilmek istenir. Zira, iktisadî kalkınmanın en sağlam finansmanı, ihracattan sağlanan döviz gelirleri ile olabilir. Gelişen ülkelerde, ithalatın elastikiyeti yoktur. Dışarıdan borçlanmalar da, o ülkenin ihracatının artışı ile yakından ilgilidir. İhracat yapamayan bir ülkenin borç bulamayacağına Türkiye, 1978 ve 1979 yıllarında tanık olmuştur.

Türkiye'de 1980'den önce uygulanan ithal ikame stratejisi gereği, paranın dış değeri yüksek tutuluyor, böylece iç ve dış piyasalar fiyatlar itibariyle birbirinden kopuk bulunuyordu. Diğer taraftan, çeşitli tedbirlerle korunan iç piyasanın, uygulanan para-maliye politikaları ile sürekli olarak genişletilmesi sonucu, firmalar için kârlılığı yüksek, riski azdı. Dışarıya mal satmak kârlı değil, aksine zararlı olabilirdi. Yani, sanayi ürünleri üretimi lehine fakat, sınırlı ürünler ihracatı aleyhine bir ekonomik işleyiş yürürlükteydi. Bu şartlar altında, ihracata sağlanan teşvik araçları da ihracatın artışında etkili olamıyordu.

1980'e gelindiğinde, ekonominin içinde bulunduğu üretim ve ihracat darboğazını gidermek üzere, sanayiın boş kapasite oranlarını azaltmak ve iç piyasanın daraltılması ile biriken malların dış piyasalara satılabilmesi için yeni tedbirler alınması gerekiyordu. Bu sebeple, öncelikle üretim ve ihracatın teşvikini ön plâna almak ve dış kaynak ihtiyacını bu şekilde aşmak için yeni kararlar alındı.

İhracatın teşvikine ilişkin kararlar, 24 Ocak Kararları ile yeniden belirlenerek, uygulamada etkinlik sağlanmıştır. Bu teşvik araçlarından biri de bu yazının konularından birini teşkil eden ihracat taahhütlü kredilerdir.

1. 1976-1984 Döneminde İhracatın Teşviki İçin Verilen Kredilerin ve Alınan Taahhütlerin Gelişimi :

İhracatın teşvikinde, düşük faizli ihracat kredileri etkili bir araç olmaktadır. Türkiye'de de 1976'dan itibaren ihracat taahhütleri ile birlikte değerlendirildiğinde görülmektedir ki, ihracat kredileri miktar olarak cari fiyatlarla önemli artışlar göstermiştir. Buna paralel olarak, ihracat taahhütlerinde de eğilim artış yönündedir.

İhracat kredilerinin, ihracatın artışına gerçek etkisi nedir? Hangi düzeydedir? Bunu hesaplamak mümkündür. Bunun için ihracat artışı ile kredi artışı arasındaki ilişkinin derecesinin ölçülmesi gerekmektedir.

Dönem olarak, 1976-1980 yılları arasına baktığımız zaman, ihracat için çeşitli teşvik tedbirleri uygulanmakla birlikte, ihracat düzeyinin 1976'da 1.960 milyon dolar iken, 1979'da ancak 2.260 milyon dolar olduğu görülmektedir. Yani ihracatta önemli bir artış yoktur. Bunun en büyük sebebi de, yukarıda değindiğimiz üzere, teşvik araçlarının, sanayileşme stratejisinden kaynaklanan ihracatı engelleyici etkileri ortadan kaldırmakta yeterli olmayışıdır.

1980'den sonraki strateji değişiminden sonra görülmüştür ki, ihracat kredileri de dahil, uygulamadaki ihracat teşvikleri, genel stratejiye ilişkin politikalarla birlikte ihracatın hızla artmasında büyük rol oynamıştır.

TABLO : 1

İhracat Kredileri ve Alınan İhracat Taahhütlerinin Gelişimi
(1976 - 1984)

Yıllar	Verilen Kredi (Bin TL.)	İhracat Taahhüdü (\$)
1976	5.682.042.—	446.580.894.—
1977	5.601.626.—	409.021.000.—
1978	8.573.796.—	490.877.883.—
1979	25.938.938.—	1.041.253.288.—
1980	69.660.019.—	1.467.557.533.—
1981	154.170.371.—	2.043.307.633.—
1982	184.429.559.—	1.834.679.889.—
1983	282.299.000.—	2.076.853.000.—
1984	226.430.000.—	1.008.965.000.—

Kaynak : 1976-1979 verileri Merkez Bankası'ndan sağlanmıştır. 1980-1985 DPT, TUB 1984 Faaliyet Raporu, Tablo 1, 13, 26, 39 ve 56.

Tabii ki, ihracattaki bu hızlı artışın tek sebebi olarak teşvikler gösterilemez. Zira, ihracatta, politika değişiminden hemen sonra meydana gelen hızlı gelişme üretim artışına, tüketimin belli ölçülerde sınırlanmış olmasına ve 1980'e gelindiğinde büyük ürün stoklarının birikmiş olmasına büyük ölçüde bağlanabilir⁽¹⁾.

Diğer taraftan, genel olarak ihracat artarken, sanayi ürünleri ihracatı, genel ihracat artış hızım da geride bırakan bir gelişme göstermiştir. İşte, teşviklerin ihracat kredileri ve alınan taahhütlere sektörel olarak bakıldığında da görüleceği üzere, 1980'den sonra kredi talebinin % 90'ın üzerindeki payı imalat kesimine ait bulunmaktadır.

İhracat kredileri artışı ile ihracat artışı arasındaki ilişkileri daha iyi görebilmek için, bunlara ait serileri düzenleyerek, korelasyon katsayısını hesaplamak en sağlıklı yoldur.

Bunun için önce ihracat kredileri serisinin deflate edilerek sabit esaslı hale getirilmesi gereklidir. Bu sebeple, ele alınan dönemdeki her yılın ortalama döviz kurları bulunarak düzenlenen indeks, deflatör olarak kullanılmıştır. Daha sonra, belirlenen dönem için ihracat değerleri serisi ile defalate edilmiş seri için $E = \alpha + \beta c$ regresyonu hesaplanarak, korelasyon katsayısı elde edilmiştir. Bu hesaplamada, ayrıca zaman da bir değişken olarak alınarak, zamanın trend etkisi bertaraf edilmiştir. Bulunan Regresyon denklemi $E = 1523.26 + 3.75 c$ 'dir.

TABLO : 2

İhracat Kredilerinin Deflate Edilmiş Serisi ve Resm Döviz

Yıllar	Kuru İndeksi	Deflate seri
	Resmi Döviz Kuru İndeksi (1980=100)	
1976	20.2	281
1977	24.0	233
1978	31.2	275
1979	58.9	440
1980	100.0	697
1981	137.5	1.121
1982	188.7	977
1983	278.7	1.013
1984	456.3	496

(1) DPT, Yatırımların ve İhracatın Teşviki, Ö.İ.K. Raporu, s. 102.

Sonuç olarak, bulunan korelasyon katsayısı, $r=0.5996$ 'dır. Bu değer her iki seri değerleri arasındaki ilişkinin çok önemli olmadığını ifade etmektedir. Esasen, bulunan bu değer, ele alınan dönem için yüksek çıkması beklenemezdi. Zira ele alınan dönem içinde yer alan 1976-1980 dönemi için, teşviklerle ihracat artışı arasındaki ilişki çok düşüktür, hatta yoktur denebilir. Bu sebeple, korelasyon katsayısının düşük olması, belirlenen dönemin 1976-80 alt dönemini de kapsamamasından ileri gelmektedir.

TABLO: 3

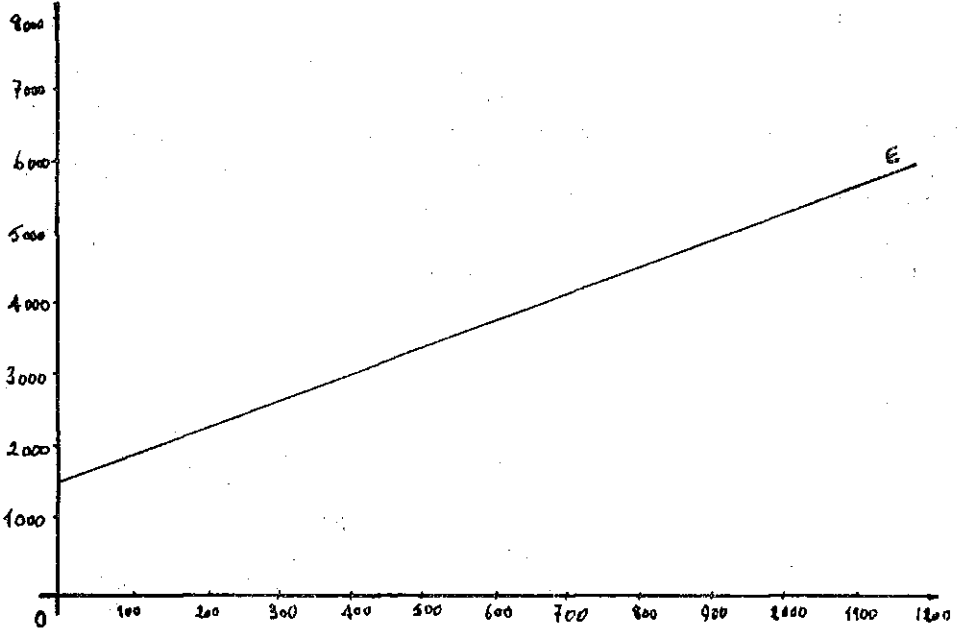
İhracat Kredileri İle İhracat Artışı Arasındaki İlişkinin Ölçülmesi

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	t	Deflate Kredi Serisi	$E = \alpha + \beta c, r = 0.5996$
1976	1.960	- 4	281	
1977	1.753	- 3	233	
1978	2.283	- 2	275	
1979	2.261	- 1	440	
1980	2.910	0	697	
1981	4.703	1	1.121	
1982	5.746	2	977	
1983	5.728	3	1.013	
1984	7.132	4	496	$E = 1523.26 + 3.75 c$

Gerçekten de, ele alınan dönemde iktisat politikaları bakımından ihracat iki yönde incelenmelidir. 1. Dönem: 1976-1980'de ihracat artışında ihracat kredilerinin rolü bulunmamakta veya önemsiz denecek kadar azdır. Bu da, ihracat mallarının arz elastikliğinin düşük olmasına neden olmaktadır. Buna karşılık, 1980-1984 arasında TL'deki sürekli düşme ve ihracat için verilen teşvikler, teşviklerle ihracat artışı arasında sıkı bir ilişkiye neden olmuştur. Ne var ki, hesaplamış olduğumuz 0.5996 katsayısı, bu dönemden önceki dönemin izlerini taşımaktadır. Bu da, korelasyon katsayısının bağıl olarak düşük kalmasına sebep olmaktadır.

Sonuç olarak denebilir ki, ihracat kredilerinin ihracatın artışına etkisi olumlu yöndedir. Grafik 1'de görüldüğü gibi, ihracat artışı ile ihracat taahhütlü krediler arasındaki gösterilen E doğrusu yükselen bir seyir göstermektedir. Ancak, şunu hemen belirtelim ki, ihracat taahhütlü kredilerin ihracatın artışına etkisi, ($r = 0.5996$ olduğuna göre $r^2 = 0.36$), yaklaşık % 36'dır. Geri kalan katkılar ise, başta ihracatta vergi iadesi olmak üzere, diğer teşvik araçları tarafından gerçekleştirilmiştir.

Grafik — 1

2. 1980-84 Döneminde İhracat Taahhüdü Karşılığı Öngörülen Kredilerin Sektörel Dağılımları (%) :

1980'den sonra, ihracatı teşvik için verilen kredilerin, ihracatın artışı yanında diğer teşviklerle birlikte etkili olduğunu belirtmiştik. Ancak, asıl etkinin ihracat artış hızından daha hızlı olarak artan sınaî mallar ihracatında olduğunu da ifade etmiştik.

Gerçekten de, Tablo 7'de yer alan verilere göre, öngörülen kredilerin 1980 yılında % 83.6'sı imalat sanayii sektörleri için talep edilirken, aynı yıl ihracat taahhütlerinin de % 84.9'u imalat için yapılmıştır. 1984'e gelindiğinde, bu oranlar, öngörülen krediler için % 99 olurken, taahhütler de % 99 olmuştur.

Görüldüğü gibi, 1980'den sonra ihracat taahhüdü karşılığı öngörülen krediler, sınaî ürünlerin ihracatının artışında etkili olduğu gibi, dolayısıyla sanayiinin de ihracata yönelmesinde etkin bir araç olma rolünü yerine getirmiştir.

Diğer taraftan, imalat sanayii içinde de, ara ve yatırım malları sanayilerinin hem kredi talebi, hem de ihracat taahhüdü olarak ağırlıklarının arttığı görülmektedir. Bu da sanayiinin yapısal olarak gelişmesine katkıda bulunurken, ihracata yönelme politikalarına uyumda da etkin ve başarılı bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. İhracatta Vergi İadesi Uygulaması ve İhracat Artışına Etkisi :

Biiindiği gibi ihracatta vergi iadesi uygulaması 1964 yılından itibaren, ihracatın teşvikinde bir araç olarak uygulamaya konulmuştur. Elimizde bulunan verilere göre 1964'den 1983'e kadar ihracatta vergi iadesi uygulamasında, gerek vergi iadesine konu ihracatta gerekse iade edilen vergi miktarlarında büyük gelişmeler olmuştur.

Gerçekten de, yapılan vergi iadesinin iadeden yararlanan ihracata oranı 1964'de % 11.7 iken, 1983'de bu oran % 21 olmuştur⁽²⁾.

TABLO : 4

1964-1983 Yılları Arasında İhracatta Vergi İadesinin Gelişimi

Yıllar	(1) Vergi İadesinden Yararlanan İhracat (Bin TL.)	(2) Yapılan Vergi İadesi (Bin TL.)	(2/1) (%)
1964	103.601.7	12.117.4	11.7
1965	303.450.1	29.309.6	9.6
1966	219.668.2	27.547.5	12.5
1967	250.395.4	24.888.5	9.9
1968	247.382.1	57.872.9	23.3
1969	1.426.523.7	208.268.2	14.6
1970	1.732.889.3	290.102.9	16.7
1971	1.957.125.3	413.153.4	21.1
1972	3.209.685.6	718.886.9	22.4
1973	7.379.802.5	1.052.893.7	14.9
1974	6.479.307.8	919.512.6	14.3
1975	7.402.001.5	1.385.577.3	18.7
1976	14.473.903.6	3.117.549.7	21.6
1977	16.563.055.0	3.448.555.0	20.8
1978	19.727.321.0	2.949.201.0	14.9
1979	24.579.408.0	3.290.065.0	13.4
1980	55.030.981.1	4.905.155.0	9.0
1981	174.220.414.8	24.653.143.7	14.3
1982	412.611.811.0	86.816.026.8	21.0
1983	667.910.828.0	140.186.262.6	21.0

Kaynak : Mehmet Şafak; Vergi Teşviklerinin İşletmeler Üzerindeki Etkileri, s. 132.

(2) Mehmet Şafak; Vergi Teşviklerinin İşletmeler Üzerine Etkileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. İktisat Fak., İstanbul, 1984, s. 132.

TABLO : 5

İhracat Kredilerinin Sektörel Dağılımı 1980-1984 (%)

Sektörler	1980		1981		1982		1983		1984	
	Ö.K. %	İ.T. %	Ö.K. %	İ.T. %	Ö.K. %	İ.T. %	Ö.K. %	İ.T. %	Ö.K. %	İ.T. %
I. Tarım	0.1	0.1	0.2	0.2	1.3	1.3	0.0	0.0	—	—
II. Madencilik	2.7	3.1	2.8	3.3	2.2	2.2	1.5	1.4	0.1	0.2
III. İmalat	86.6	34.9	71.0	70.5	93.0	90.3	98.2	97.7	99.0	99.0
Tüketim M.	47.0	46.9	36.9	34.9	41.9	38.1	43.9	47.8	41.8	43.5
Ara Mall.	18.4	20.1	21.0	22.5	36.0	38.4	38.8	33.7	42.0	37.3
Yatırım Mall.	18.2	17.9	13.0	13.1	15.0	13.7	15.5	16.1	16.5	13.2
IV. Hizmetler	0.0	0.0	3.6	5.6	2.0	3.7	0.2	0.8	0.8	0.8
V. İhracata Dön. Teş.	13.4	11.8	22.2	20.4	—	—	—	—	—	—
VI. Yurt Dışı Müt. Hiz.	—	—	—	—	1.3	2.5	—	—	—	—

Kaynak : DPT, TUB, 1984 Faaliyet Raporu. Ö.K: Öngörülen Kredi, İT: İhracat Taahhüdü.

İhracatta vergi iadesi uygulamasının, ihracat artışına katkısını en iyi ifade eden oran, vergi iadesinden yararlanan ihracat miktarının toplam ihracata oranıdır. Tablo 6'da görüldüğü gibi, iadeye konu ihracatın toplam ihracata oranı 1964'de % 2.8 iken, 1983'de bu oran %52.0'a yükselmiştir.

TABLO : 6

İhracat ve Vergi İadesine Konu İhracattaki Gelişmeler (1964-1983)

Yıllar	İhracat (Milyon TL.)	İadeye Konu İhracat (Milyon TL.)	(3/2) %
1964	3.696.9	103.6	2.8
1965	4.173.6	303.5	7.3
1966	4.414.5	219.7	5.0
1967	4.701.0	250.4	5.3
1968	4.467.7	247.8	5.5
1969	4.831.5	1.426.5	29.5
1970	6.408.4	1.732.9	27.0
1971	9.090.0	1.957.1	21.5
1972	11.875.8	2.209.7	27.0
1973	18.037.4	7.739.8	40.9
1974	21.197.2	6.479.3	30.6
1975	20.075.0	7.402.0	36.8
1976	30.775.4	14.433.9	46.9
1977	31.338.5	16.563.1	52.8
1978	55.357.8	19.727.3	35.6
1979	75.723.7	24.579.4	32.5
1980	221.498.0	55.031.0	24.8
1981	530.715.7	174.220.4	32.8
1982	937.311.0	412.611.8	44.0
1983	1.298.945.0	667.910.8	52.0

Kaynak : Mehmet Şafak: a.g.e., s. 133.

4. İhracatta Vergi İadesinin Sektörel Dağılım Oranları ve İhracatın Yapısal Değişimine Etkisi :

İhracatın 1980 sonrası hızlı artışında, uygulanan yeni ekonomik politika demetinin rolü olduğunu, bunlar içerisinde de teşvik araçlarının etkin bir şekilde uygulanmasının, hem toplam ihracat artışına hem de toplam ihracat içinde sınaî ürünlerin payının artmasına büyük katkıda bulunduğunu belirtmiştik.

Hiç şüphe yok ki, teşvik araçlarından ihracat kredilerinin arttırılması ve diğer kredi türlerine göre daha küçük maliyetle sağlanması ve ihracatta vergi iadesi yapılması, en geniş uygulama imkânı olanlardır.

İhracatta vergi iadesi uygulaması, her sınaî faaliyet koluna göre farklı oranlarda yapılmıştır. Böylece ihracatçı ve imalatçı-ihracatçılara, öncelikli sektörlerde daha fazla oranlarda iadeler yapılmıştır.

Tablo 7'de yer alan ve iade edilen vergi miktarının vergi iadesine konu olan malın gerçekleşen ihracatına bölünmesi ile bulunan vergi iade oranlarının sektörel gelişmelerine baktığımızda, sekiz alt sektör arasında en çok iade alanlar, sırasıyla dokuma-giyim, deri-kösele ve madeni eşya sanayileri olmuştur. Tablo'da görüldüğü gibi, 1980'e kadar her yıl değişmekte olan iade oranları, 1980'den sonra özellikle yükselmektedir. Tarım ürünleri işleme sanayii dışındaki yedi sektörde, yirmi yıllık ortalama alındığında, ihracat tutarının % 20'si dolayında vergi iadesi yapılmıştır. Bu, maliyetlerde önemli bir düşüşü ifade ettiği gibi, ürünlere dış pazarlarda büyük oranda rekabet gücü sağlamış olmaktadır.

TABLO : 7

Başlıca İmalat Sanayii Alt Sektörlerdeki İhracatta Vergi İadesi Oranları 1964-1983 (%)

Yıllar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
	Gıda San.	Dokuma Giy.San.	Deri Kösele San.	Kim. San.	Dem. Baş. Met. San.	Madeni Eşya San.	Çimento San.	Tar. Ürün. San. İşletme San. (Yaş sebze meyve)
1964	5.56	24.48	9.99	9.89	9.97	---	---	---
1965	4.09	33.85	5.38	10.01	11.17	10.17	---	---
1966	7.64	46.51	7.64	8.90	13.13	10.70	---	---
1967	4.72	29.50	5.00	14.50	11.40	13.84	---	---
1968	13.06	43.46	42.64	23.42	15.09	19.90	45.71	---
1969	6.73	33.84	16.68	24.59	20.20	34.21	45.56	10.17
1970	11.45	26.97	25.48	30.51	17.53	49.03	25.92	10.79
1971	21.37	21.46	26.44	31.76	20.75	22.49	34.30	10.00
1972	13.63	22.81	25.57	35.24	23.85	22.41	39.55	6.41
1973	10.86	19.43	22.07	30.47	24.05	22.73	31.85	5.51
1974	15.75	14.45	13.26	19.99	22.96	22.65	29.19	5.95
1975	11.71	21.87	15.63	20.14	22.38	29.07	9.84	8.91
1976	12.53	24.89	17.50	28.72	22.80	29.24	23.66	10.30
1977	11.71	25.68	17.41	24.29	20.36	26.01	24.70	13.47
1978	12.58	17.64	13.37	24.04	14.98	16.84	19.46	0.63
1979	0.17	14.09	10.24	12.23	11.88	11.86	15.92	8.17
1980	6.97	10.20	0.27	7.46	7.95	7.04	6.21	0.83
1981	13.73	12.56	10.00	15.35	17.21	11.20	23.80	6.89
1982	19.96	21.20	28.68	16.11	16.43	22.46	19.98	---
1983	15.09	24.03	26.03	17.91	20.81	24.13	19.06	---

Kaynak : Mehmet Şafak: Vergi Teşviklerinin İşletmeler Üzerine Etkileri, s. 141.

Diğer taraftan, yukarıda belirttiğimiz en fazla vergi iadesi alan üç sektör, sırasıyla tüketim, ara ve yatırım malları sanayilerinin birer alt sektörüdür. Buna göre, vergi iadesi, imalat sanayii ürünlerinin ihracında kullanılan önemli bir teşvik aracı niteliğindedir. Ancak, devlet için bir maliyet unsuru teşkil eden bu araçlar, zaman içinde tedricen kaldırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ŞAFAK, Mehmet (1984) : Vergi Teşviklerinin İşletmeler Üzerine Etkileri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İ.Ü. İktisat Fak., İstanbul.
- DPT (1982) : Yatırımların ve İhracatın Teşviki Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayın No: 1872, Ankara.
- DPT (1982, 1983, 1984) : TUB Faaliyet Raporları, Ankara.